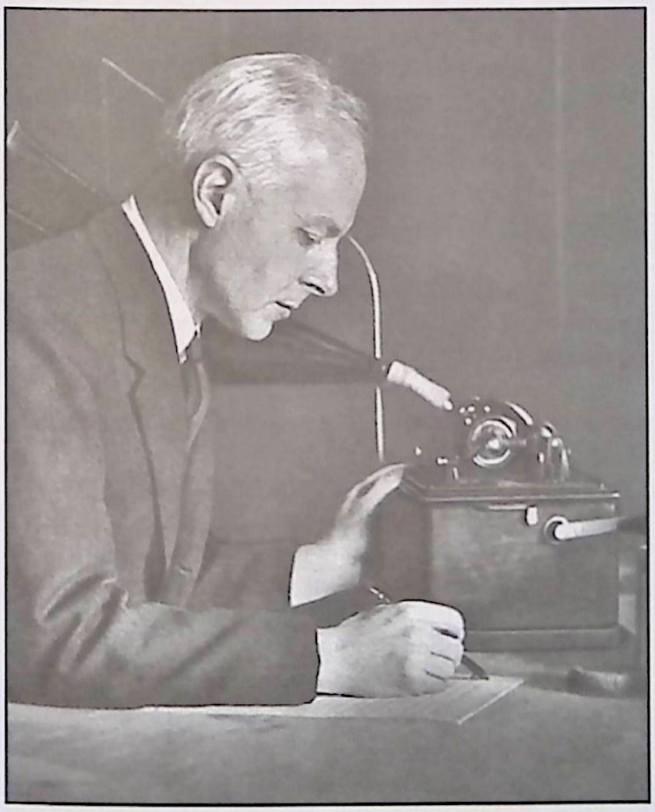
Prof. univ. dr. Pavel Puşcaş

CU BARTÓK PRIN ŢINUTUL PĂDURENILOR

Diacronia şi etapele culegerii de folclor românesc din Transilvania pe care le-a efectuat Béla Bartók se încadrează între luna octombrie 1908 şi luna iulie 1918, respectiv între prima culegere atestată de folclor românesc pe Valea Arieşului şi ultima culegere efectuată în iulie 1918 în zona Târgu Mureş şi a localităţilor înconjurătoare. În această perioadă Bartók va culege 3488 de melodii atestate de el şi agreate pentru publicare cu variantele acestor melodii numărul se ridică la peste 3700 (Benko A.), iar cu cele pe care Bartók le-a cules, le-a notat, dar apoi le-a considerat îndoielnice sau mai puţin valoroase totalul se ridică la 4181 de melodii (Francisc Laszlo). [maghiar-român-slovac-rutean ...]

Este o moştenire inestimabilă pe care Bartók ne-a lăsat-o prin campaniile sale de culegere de folclor muzical în Transilvania şi Banatul natal care este astăzi încă de referinţă. Volumele publicate în timpul vieţii (*Monografia asupra muzicii din Bihor, Monografia asupra muzicii din Maramureş* sau din *Câmpia Transilvaniei*) sunt relativ puţine faţă de imensitatea datelor şi lucrările pe care Bartók le-a pregătit în timpul vieţii pentru publicare. Din păcate pentru noi majoritatea culegerilor au fost publicate postum constituind corpusul de excepţională referinţă RFM (*Romanian Folk Music*). El cuprinde 5 volume şi a putut fi realizat la cca. 25 de ani de la moartea lui. Bartók prin dedicaţia unui mare muzicolog american, Eduard Suchoff care a beneficiat de toate materialele documentare pe care Bartók le-a dus cu el în cele două călătorii în America înainte de plecarea definitivă. De asemenea a beneficiat de toată documentaţia care s-a constituit la fundaţia Bartók din Statele Unite precum şi de concursul necondiţionat al familiei şi fiului compozitorului Peter Bartók. Volumele RFM: Vol. 1 Melodii instrumentale, Vol. 2 Melodii vocale, Vol. 3 Texte, Vol. 4 Colindul românesc şi în sfârşit Vol. 5 Muzica folclorului românesc din Maramureş sunt şi astăzi cea mai consistentă operă din etnomuzicologia asupra muzicii populare române.

Bartók la lucru - 3 etape: Transcriere directă pe viu în carnete, caiete, creion; Control si fixare cu fonograf pe hârtie (cerneală, stilou); Revizuire finală ,½ turaţie, foi manuscrise definitive [J. Deutsch].

Fără discuţie că deşi culegerea s-a făcut în mai puţin de 10 ani prelucrarea lor a cerut 30 de ani de muncă detaliată, fastidioasă şi de o ţinută ştiinţifică care a făcut din Bartók în vremea interbelică cel mai mare etnomuzicolog. Această într-o vreme în care însăşi etnomuzicologia şi etnomuzicologul încă nu exista, căci aceste lexeme apar abia în anii 50, după moartea lui Bartók. Fundamentele pe care Constantin Brăiloiu le va pune la Bucureşti în 1932 prin înfiinţarea Arhivei de Folklore, apoi după plecarea în Elveţia la Geneva în 1948 prin fundarea Societăţii Internaţionale de Folclor Muzical şi în sfârşit apariţia Societăţii de Etnomuzicologie în Statele Unite în 1956 au creat cadru fundamental al disciplinei şi aparatul ştiinţific necesar. Când Bartók începe culegerea folclorului românesc el este încă, după propria lui expresie un ignorant pasionat. Bartók va lua contact pentru prima dată cu folclorul la 24 de ani, tânăr absolvent al Academiei din Budapesta, într-o vacanţă pe care a petrecut-o la graniţa vestică a Ungariei la Gerlice Puszta. Acolo va auzi pentru prima dată cântece ale ţăranilor slovaci ca şi cântece maghiare din Transilvania redate de Lidi Dosa din Chibed, judeţul Mureş. Nu ştia aproape nimic despre folclor, dar are deja simţul şi intuiţia compozitorului ce identifică fără greş un cântec original de prelucrări lăutăreşti sau de cântecele orăşeneşti. Ulterior în 1905 îl va cunoaşte mai îndeaproape pe Kodály Zoltan, colegul său de generaţie, ce era deja profesor la Academia din Budapesta şi el pasionat de cântecul popular. Relativ târziu va ajunge în contact cu culegerile primului muzician care a făcut vreodată în Transilvania înregistrări, clujeanul Vikár Bela . Încă din 1890 Vikar Bela începe sa culeagă folclor din teren cu ajutorul fonografului, fiind un pionier al culegerilor documentate. Urmează apoi culegeri de cântece populare maghiare (1906) şi marea campanie de culegeri din Secuime (1907). Ulterior acesteia apare prima publicaţie ştiinţifică asupra cântecului popular, iar Bartók începe să mediteze, să caute şi să găsească

criterii de clasificare a melodiilor culese ca şi a decelării valorii cântecelor.

Prima înregistrare atestată cu folclorul românesc se va petrece în octombrie 1908 când Bartók vizitează Valea Arieşului şi apoi zona Călăţele (ca turist), rezultatul vor fi pentru prima 4 melodii româneşti, dar în cea de a doua 15 melodii pe care Bartók le transcrie pur şi simplu în carnetele sale. Invitat de profesoara de muzică Cornelia Buşiţia pe care o cunoscuse la Academia de Muzică din Budapesta, Bartók descinde la Beiuş în iulie 1909. De aici încolo Ioan Buşiţia îi va fi un statornic prieten şi cel mai important sprijin al campaniilor de culegei. Aduce pentru prima dată fonograful şi sute de cilindrii de înregistrare. Rezultatul va fi în jur de 260 de melodii înregistrate din 14 localităţi care vor constitui începutul monumentalei culegeri de folclor din Bihor, care va fi şi publicată cu concursul Academiei Române. Urmează culegeri în Câmpia Transilvană, la Sânnicolau Mare apoi în 1910 definitivarea pentru tipar a volumului de Cântece Populare româneşti, în paralel Bartók are primele încercări de folcloristică comparată examinând repertoriul maghiar, românesc şi slovac. Conştientizează pentru prima dată importanţa sistematizării ca şi a transcrierii. Ia nişte hotărâri cruciale care în epocă vor fi radicale. În primul rând de aici în colo nu va mai lucra decât cu fonograful şi va socoti că o culegere fără mărturie obiectivă nu este valabilă. În al doilea rând va adopta în principiu modul de notare şi clasificare a folcloristului finlandez Ilmari Kron ce transcrie toate melodiile în referinţa binară sol pentru modurile majore şi mi pentru modurile minore. Astăzi aceasta este o practică fundamentală a etnomuzicologiei deşi mai există încă anumite contestări. În sfârşit publicarea volumului asupra muzicii bihorene, prima lucrare completă, are diverse reacţii de la aprobare entuziastă (compozitorul D. G. Kiriac ca şi Ioan Bianu de la Academia Română) la critica „nimicitoare" a lui Oscar Pursch (şef de muzică militară la Bucureşti) care este ineptă şi total ignorantă. Pursch socoate că singurul folclor adevărat este acel al lăutarilor, că ţăranii nu au muzică, că un străin nu poate să înţeleagă folclorul românesc şamd. La fel criticul clujean Szeprödi critică (totuşi moderat) volumul remarcând lipsa armurilor ca şi Sistemul de clasificare a lui Kron care este în epocă o noutate revoluţionară, dar în esenţă subliniază valoarea lucrării. Este efectiv lucrarea prin care, după spusele lui Bartók însuşi, el s-a maturizat şi a devenit un adevărat cercetător al folclorului muzical. În plus este lucrarea care a avut cel mai mare impact şi care a influenţat evoluţia muzicii moderne româneşti mai mult decât orice altă lucrare folcloristică. Din culegerea lui Bartók s-au inspirat mari compozitori şi mai târziu au preluat melodii şi teme ca creatori de talia lui Mihail Andricu, Paul Constantinescu, Constantin Silvestri şi până în contemporaneitatea noastră Aurel Stroe, Cornel Ţăranu şi Nicolae Brânduş. Este mai mult decât o recunoaştere, este consacrarea unui act fundamental de cultură.

Culegerea din comitatul Hunedoara

În aceste condiţii Bartók este pregătit pe deplin spre a-şi urma marile sale campanii de culegere a folclorului. În decembrie 1913 până în ianuarie 1914 Bartók va face o călătorie în comitatul Hunedoarei după terminologia de atunci, mai exact în Ţinutul Pădurenilor şi Ţara Haţegului, după terminologia noastră de acum în perioada 20 decembrie – 2 ianuarie Bartók va culege folclor aici. Să observăm că perioada cuprinde sărbătoarea crăciunului ca şi a anului nou care, se pare că nu aveau o importanţă majoră atunci şi în care se putea lucra cu spor. Culegerea începe la Cerbăl şi continuă la Feregi şi din nou la Cerbăl unde sunt invitaţi mai mulţi instrumentişti şi vocalişti din comunele şi satele dimprejur. Va continua în Ţara Haţegului la Grădişte (Sarmisegetusa), Păucineşti, Râul de Mori, Nucşoara şi Ohaba Sibişel şi se va termina din nou în Pădureni la Lelese şi Ghelari. Maturitatea cercetătorului dă roade căci rezultatul este 454 de melodii vocale şi instrumentale din care numai 8 sunt transcrise după auz restul sunt documentate pe cilindrii de fonograf. Materialul este de o valoare inestimabilă mai ales prin doi factori:

1. puritatea şi valoarea stilistică a muzicii din această zonă, păstrătoare fidelă a unor tradiţii puternice, nealterate

2. experienţa şi maturitatea culegătorului ce ştie să deceleze imediat şi fără greş autenticitatea melodiilor şi informatorilor

Bartók însuşi este surprins de faptul că aici găseşte un dialect sau subdialect unic pe care-l va numi „hunedorean" sau al „cadenţei frigice" şi va urma şi un studiu detaliat asupra acestui repertoriu. Este regretabil că Bartók nu a ajuns cum de altfel intenţiona să consacre o monografie independentă acestei zone datorită timpului şi evenimentelor. Bartók însuşi remarcă că printre informatorii pe care i-a întâlnit unii pot fi consideraţi adevărate genii muzicale. Muzicieni ţărani cu pe repertorii bogate, adevăraţi virtuozi ai cântului şi instrumentului şi adevăraţi reprezentanţi ai valorilor arhetipale a comunităţilor. Printre aceştia, cimpoierul Lazăr Lăscuş (18 ani), un adevărat geniu

după Bartók şi Miron Dragota, fluieraş (24 ani) şi cântăreţele Suzana şi Mărie Costa (15 respectiv 18 ani), care sunt cu adevărat excepţionali. Toţi sunt analfabeţi, lucru care pentru Bartók le confirmă originalitatea şi valoarea necontaminată de influenţele culturii citadine.

Deşi Bartók n-a ajuns să realizeze o monografie a muzicii populare hunedorene cum iniţia de fapt, această culegere a avut consecinţe importante pentru el şi pentru etnografia muzicală la nivel internaţional. Bartók fusese de mult invitat, ca cel mai autorizat culegător de folclor, să ţină o conferinţă cu exemplificări din muzica instrumentală maghiară de către societatea de etnografie din Budapesta. Sub impactul major al campaniei hunedorene Bartók va propune o tematică românească cu muzică instrumentală şi vocală din Hunedoara. Proiectul este acceptat şi în urma unor tergiversări şi negocieri administrative (perioada, cazare, costuri etc.) vor fi invitaţi la Budapesta patru informatori din Cerbăl, cimpoierul Lazăr Lăscuş, fluieraşul Miron Dragota şi cântăreţele Suzana şi Mărie Costa. Conferinţa a avut loc în Sala de Conferinţe a Academiei Ungare de Ştiinţe cu două puncte pe ordinea de zi,

1. dialectul muzical al valahilor din comitatul Hunedoara cu prezentarea cimpoiului care acolo se mai află în uz

2. demonstrarea modului prin care se fac înregistrările de fonograf şi gramofon pentru secţia etnografică a Muzeului Naţional Maghiar

Informatorii sunt primiţi cu bunăvoinţă şi căldură nu numai de Bartók care le arată puncte de atracţie şi frumuseţile marelui oraş, îi cazează îi hrăneşte şamd. ci şi de către public, chiar şi de trecătorii de pe străzile Budapestei care adesea, remarcând costumele, li se adresează în româneşte. Bartók îşi expune studiul şi apoi va realiza o şedinţă de înregistrare pe viu în faţa publicului cuprinzând 20 de melodii pe cilindri şi 27 pe disc. Este o premieră absolută:

1. sunt primele discuri înregistrate de Bartók

2. primele discuri de muzică populară înregistrate la Budapesta cu scop documentar ştiinţific

3. cele mai vechi discuri de muzică populară românească înregistrată după criterii ştiinţifice

Conferinţa va fi publicată în limba maghiară în revista *„Ethnografia"* şi pe urmă în 1920 în limba germană. Prin ea însăşi această conferinţă constituie un eveniment excepţional al etnomuzicologiei sud-est europene.

Se remarcă în egală măsură atitudinea extrem de pozitivă a publicului de Budapesta faţă de cântăreţii români şi repertoriul românesc căci sunt primiţi cu interes şi simpatie. Din păcate ne despart doar câteva luni de izbucnirea primului război mondial când atmosfera se va degrada până la învrăjbire şi după 1916 se decalară război deschis între România şi Austroungaria. Este finalul unei epoci benefice şi idilice în culegerea folclorului. În acelaşi timp remarcăm că atunci când în 1933 Bartók a fost invitat să susţină o conferinţă radiofonică în Germania despre culegerea folclorului muzical şi valoarea sa ela a ales tot materialul cules deja în comitatul Hunedoara elaborând un nou studiu mai îngrijit şi detaliat. Argumentele ar fi în primul rând valoarea reprezentativă a repertoriului şi în al doilea rând faptul că discul de gramofon are o calitate acustică (mult) superioară cilindrului de fonograf, precum şi rezistenţă mecanică sporită. Ulterior (anii 50 şi 60 până în 80) punctele de vedere şi aparatul ştiinţific al lui Bartók au fost supuse unor critici de către etnomuzicologia românească, mai ales de către Tiberiu Alexandru, Ilarion Cocişiu, Traian Mârza şi Corneliu Dan Georgescu. Critici în bună parte justificate dar era o perspectivă cu 50 de ani mai târziu asupra unei concepţii elaborată în al doilea deceniu al secolului XX radicală, de mare valoare ştiinţifică dar şi criticabilă şi optimizabilă cum de altfel însuşi Bartók a făcut mai târziu revizuind în bună parte clasificările ca şi conceptele utilizate. În esenţă această culegere care stă chiar la mijlocul perioadei de 10 ani în care Bartók a cules folclor românesc are un rezultat de o excepţională valoare documentaristică şi ştiinţifică constituind o piatră de hotar în etnomuzicologia românească.

(Fotografiile au fost puse la dispoziţie de către autor).